

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

МИКОЛАЇВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ,
КРАЄЗНАВСТВА ТА ЕКСКУРСІЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

ПОГОДЖЕНО

Протокол засідання науково-методичної
ради Миколаївського обласного Центру
туризму, краєзнавства та екскурсій
учнівської молоді від 30 травня 2019 року

Голова НМР

Т. АНДРІЙЧУК

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ департаменту освіти і науки
Миколаївської облдержадміністрації

08-08-2019 № 429

Навчальна програма
дослідницько-експериментального напрямку
«Етнологія»

Навчальна програма дослідницько-експериментального напрямку
«Етнологія» (Затверджена на Вченій раді МОППО, Протокол №3 від 19.09.07)

Укладач: *О.П. Хасцький*, кандидат історичних наук, доцент кафедри спеціальних історичних дисциплін МДУ ім..В.О.Сухомлинського, керівник секції «Етнологія»

Коректор: *А.В. Риженков.*, заступник директора з науково-методичної роботи ОЦТКЕ УМ

Рецензенти: *І.І. Федьков.*, зав. кафедрою спеціальних історичних дисциплін Інституту історії та права МДУ ім.. В.О.Сухомлинського, професор.

Метою програми є ознайомлення слухачів секції з основами етнографії та набуття практичних навичок проведення етнографічних досліджень; виховання почуття патріотизму, бажання зберегти та розвинути кращі національні традиції українців й інших народів нашої держави

Програма розрахована для початку в гуртках Малої академії наук України.

Пояснювальна записка

Одним з найважливіших проявів національних особливостей народів є їхня традиційно-побутова культура, що створювалась протягом століть. Зазнавши трансформацій в новітні часи, вона і нині визначає неповторне обличчя кожного етносу, впливає на розвиток міжетнічних стосунків. Її всебічне вивчення та систематизація має велике пізнавальне та практичне значення, сприяє вирішенню актуальних питань сьогодення. Без формування знань про народну культуру, традиції, поваги до них неможливо розібратися в суті сучасних етнічних процесів, виховати національну самосвідомість, а відтак і справжніх патріотів своєї Батьківщини. Ось чому в роботі секції «Етнографія» Миколаївського територіального відділення Малої академії наук велика увага приділяється вивченню теоретичних та практичних проблем етнографічної науки, передбачених даною програмою.

Мета роботи секції – ознайомлення слухачів з основами етнографії та набуття практичних навичок проведення етнографічних досліджень; виховання почуттів патріотизму, бажання зберегти та розвинути кращі національні традиції українців й інших народів нашої держави.

На шляху досягнення зазначеної мети передбачається вирішити наступні **завдання**:

- ознайомити учнів з термінологічним апаратом етнографічної науки та етапами її розвитку;
- сформувати знання про етнічний склад, особливості матеріальної та духовної культури населення України та Миколаївської області;
- вивчити особливості сучасних етнічних процесів в державі та регіоні;
- організувати практичну роботу учнів по збиранню та вивченню етнографічних матеріалів, відвідання етнографічних виставок, роботу в бібліотеках та архівах, зустрічі з майстрами народної творчості та членами товариств національних культур;

- розвивати навички та вміння працювати з різноманітними етнографічними джерелами, писати та оформляти наукові повідомлення та реферати;
- ознайомити учнів з методами польових етнографічних досліджень;
- формувати культуру міжнаціонального спілкування.

Одним з напрямків роботи секції є написання учнями наукових робіт етнографічного напрямку та участь у конкурсах-захистах, що проводяться на обласному та всеукраїнському рівнях.

Програмою передбачено застосування різноманітних форм і методів подання навчально-теоретичного матеріалу на лекціях, практичних та індивідуальних заняттях з урахуванням новітніх освітніх технологій з метою подальшого розвитку творчих здібностей слухачів секції.

Навчально-тематичний план

№п/п	Назва теми	Кількість годин		
1	Вступне заняття.	2	2	-
2.	Етнографія як частина іст. науки	2		
3.	Формування українського народу	5	3	2
4.	Етнічний склад, чисельність і географічне розміщення населення України.	6	4	2
5.	Історико-географічне районування України та етнографічні групи українського народу	6	4	2
6.	Основні та допоміжні галузі господарства	6	4	2
7.	Домашні промисли та ремесла	6	4	2
8.	Транспорт і засоби пересування	4	2	2
9.	Поселення та житло	9	7	2
10.	Народний одяг	9	7	2
11.	Народна кулінарія	10	6	4
12.	Сільська община та сімейний	10	6	4
13.	Усна народна творчість	10	6	4
14.	Народне образотворче мистецтво	10	6	4
15.	Народні знання	10	6	4
16.	Топоніміка	6	4	2

17.	Культура та побут інших народів України	10	6	4
18.	Методика вивчення та фіксації етнографічних матеріалів	23	10	113
	Разом.	144	87	55

Зміст тем

1. Вступне заняття /2 год./

Визначення терміну "етнографія". Об'єкт і значення етнографії, її зв'язок з іншими науками. Етнографічне краєзнавство. Основні напрямки та зміст роботи обласної секції "Етнографія".

2. Етнографія як частина історичної науки /2 год./

Проблеми етнографічної науки - дослідження етнічного складу населення, етногенезу народів, сучасного етапу етнічних традицій.

Методи дослідження: спостереження, картографічний, статистично-математичний. Класифікація етнографічних спільнот. Культура етносу (матеріальна і духовна). Основні етапи розвитку етнографії як науки. Видатні українські етнографи.

Практичні заняття.

Відвідання етнографічного відділу краєзнавчого музею. Ознайомлення з пам'ятками народної культури рідного краю.

3. Формування українського народу /5 год./

Письмові джерела про слов'ян. Об'єднання слов'янських племен у складі єдиної держави (IX - XII ст.). "Київська земля" - ядро формування української народності. Виникнення назви "Україна".

Запорізька Січ. Розвиток українського народу у XVIII - XIX ст. Розвиток української національної культури на сучасному етапі.

Практичні заняття.

Робота в краєзнавчому музеї, бібліотеці. Вивчення письмових, документальних джерел.

4. Етнічний склад, чисельність і географічне розміщення населення України

/6 год./

Чисельність і географічне розміщення українців в різні періоди історії. Переселення українців у східні райони країни. Зарубіжна еміграція із західноукраїнських земель. Демографічні втрати України в радянський період. Неукраїнське населення України, його чисельність, географічне розміщення та національно-культурні особливості.

Практичні заняття.

Проведення дослідницької роботи з визначення етнічного складу і чисельності населення Миколаївської області. Нанесення на карту області досліджених даних.

5. Історико-етнографічне районування України та етнографічні групи українського народу /6 год./

Регіональні особливості культури та побуту населення України; їх зумовленість характером історичного розвитку окремих регіонів.

Середня Наддніпрянщина, Поділля, Полісся, Слобожанщина, Полтавщина, Південь, Волинь, Карпати.

Етнографічні групи українців. Мовні діалекти. Антропологічні особливості.

Практичні заняття.

Визначення належності території рідного краю до певного історико-етнографічного регіону, етнічних груп, що проживають на Миколаївщині; особливості традиційно-побутової культури.

6. Основні та допоміжні галузі господарства /6 год./

Традиційні види господарської діяльності, поширені в Україні.

Землеробство. Форми землекористування та землеволодіння. Техніка обробки й знаряддя праці. Поширені в Україні системи землеробства. Сільськогосподарські культури. Розвиток садівництва та городництва.

Скотарство.

Допоміжні види господарської діяльності: бджільництво, рибальство, мисливство тощо.

Практичні заняття.

Вивчення географічних умов та особливостей розвитку основних та допоміжних галузей господарства рідного краю. Збирання матеріалів про традиційну техніку обробки землі, знарядь праці, записів про їх призначення та використання, технологію виготовлення та місцевих назв.

7. Домашні промисли та ремесла /6 год./

Походження промислів і ремесел, які побутують в Україні. Домашні промисли, переробки сировини. Ткацтво. Вишивка. Деревообробка. Лозоплетіння. Гончарство. Писанкарство. Обробка металу, каменю.

Особливості домашніх промисел і ремесел різних районів.

Практичні заняття.

Знайомство з народними умільцями рідного краю, вивчення зразків їх творчості.

8. Транспорт і засоби пересування /4 год./

Транспортні артерії (сухопутні, водні) й засоби пересування. Стародавні засоби пересування. Види традиційного транспорту.

Практичні заняття.

Збирання матеріалів про традиційні засоби пересування, записів про їх призначення, використання, технологію виготовлення та місцевих назв.

9. Поселення та житло /9 год./

Основні типи традиційних поселень. Етнографічне вивчення житла, матеріал і будівельна техніка, план подвір'я і будинку, положення відносно вулиці, декоративне оформлення.

Історико-етнографічне районування типів поселень. Зміни в природному будівництві в радянський період. Збереження народних традицій в сучасному житлі українців.

Практичні заняття.

Визначення особливостей поселень та житла Півдня України. Вивчення засобів фіксації матеріалів про поселення та житло.

10. Народний одяг /9 год./

Верхній та натільний одяг. Головні убори. Взуття. Прикраси. Своєрідність традиційного костюму різних історико-етнографічних районів України. Використання народних традицій у крої та прикрасах сучасного одягу.

Практичні заняття.

Вивчення одягу населення рідного краю. Збирання матеріалів про старовинний одяг та його виготовлення.

11. Народна кулінарія /10 год./

Традиційні страви української народної кулінарії. Обрядове значення їжі. Ритуальні страви.

Практичні заняття.

Збирання рецептів традиційних страв минулого та сьогодення, найпоширеніших на території Миколаївщини. Запис обрядових дій під час приготування та споживання ритуальних страв, відомостей про обрядове значення їжі.

12. Сільська община та сімейний побут /10 год./

Залишки сільської общини: самоврядування, форми колективної допомоги.

Цикли календарних свят і обрядів. Давні типи та форми сім'ї в Україні та її соціальні функції. Сімейні відносини. Сімейні обряди та звичаї.

Практичні завдання.

Бесіди зі старожилами про стародавній український лад суспільного та сімейного побуту. Вивчення літератури та джерел про сільську общину та сімейний побут. Збирання матеріалів про календарні свята та обряди українців, сімейні свята.

13. Усна народна творчість /10 год./

Визначення поняття "фольклор". Відображення в творах фольклору історичних подій, явищ суспільного життя, сімейних відносин і духовної діяльності людей. Жанри українського фольклору. Народна драма, вертеп.

Практичні заняття.

Запис творів усної народної творчості. Систематизація, вивчення та оформлення зібраних матеріалів.

14. Народне образотворче мистецтво /10 год./

Основні напрямки народного образотворчого мистецтва. Глибокі корені різних видів народного образотворчого мистецтва, його локальні особливості. Зв'язок народного мистецтва з уснопоетичною творчістю.

Практичні заняття.

Ознайомлення зі зразками народного образотворчого мистецтва в місцевих музеях, майстернях народних умільців. Виявлення характерних рис народної творчості рідного краю.

15. Народні знання /10 год./

Відображення в народних знаннях особливостей навколишнього середовища, господарської діяльності та культурного розвитку українців.

Астрономічні знання. Метеорологічні знання. Народний календар.

Медичні та ветеринарські знання.

Народна етика та мораль. Народна педагогіка. Використання народних знань у сучасних наукових галузях.

Практичні знання.

Збирання матеріалів про народні прикмети, а також про народні методи лікування.

16. Топоніміка /6 год./

Визначення терміну "топоніміка". Фактори, які впливають на створення топонімів. Принципи фіксації топонімів.

Практичні заняття.

Запис та вивчення місцевих топонімів.

110. Культура та побут інших народів України /27 год./

Основні галузі господарської діяльності. Домашні промисли та ремесла. Транспорт і засоби пересування. Житло. Одяг. Особливості кулінарії. Традиційні свята, звичаї, обряди. Раціональні народні знання. Сімейні звичаї та обряди. Нові риси в сучасному сімейному побуті різних народів України.

Практичні заняття.

Складання карти розселення національних меншин на території рідного краю. Відвідання народних музеїв та виставок етнографічних матеріалів. Зустрічі з членами товариств національних культур Миколаївщини.

18. Методика вивчення та фіксації етнографічних матеріалів /23 год /.

Джерела та методика етнографічних досліджень Принципи підготовки етнографічної експедиції: наукова підготовка та матеріальне забезпечення. Основні види польової роботи. Вимоги до етнографічної колекції. Методика написання наукових досліджень з етнографії.

Практичні заняття.

Вивчення літератури та джерел, які характеризують етнографічні особливості населення рідного краю, а також літератури про методику етнографічних досліджень. Складання анкет, запитальників. Вивчення методики фіксації етнографічних матеріалів та правил ведення польової документації.

Основні вимоги до знань та умінь

Учні повинні знати:

- визначення основних понять етнографічної науки;
- особливості становлення та етапів розвитку етнографії;
- етнічний склад населення України та Миколаївщини;
- особливості традиційно-побутової культури українців та етнічних груп;
- суть сучасних етнічних процесів;
- основи методики проведення етнографічних досліджень.

Учні повинні уміти:

- класифікувати етнографічні джерела;
- здійснювати етнографічні спостереження;
- складати запитальники, анкети та проводити опитування населення;
- фіксувати етнографічні матеріали;
- збирати та обробляти етнографічні колекції;
- оформляти результати наукових досліджень у вигляді творчих робіт.

Орієнтовна тематика учнівських досліджень

1. Етнічний склад населення Миколаївської області і сучасні етнокультурні процеси в регіоні.
2. Світоглядні уявлення та вірування українців.
3. Дохристиянські вірування наших предків.
4. Християнізація духовного життя українського народу.
5. Календарно-побутова обрядовість українців.
6. Обрядовість зимового циклу.
7. Обрядовість весняного циклу.
8. Літні звичаї та обряди.
9. Осінні звичаї та обряди.
10. Народний календар.

11. Народна медицина та ветеринарія в житті українців.
12. Мораль і етика в житті українців.
13. Шлюб і шлюбні звичаї на Миколаївщині.
14. Сімейні обряди та звичаї на Миколаївщині.
15. Релікти звичаєвого права у громадському побуті українського населення на Миколаївщині.
16. Громада та морально-етичні стосунки у ній на території Миколаївщини.
17. Традиційне хліборобство на Миколаївщині.
18. Хліборобські обряди та трудові традиції.
19. Традиційне тваринництво на Півдні України.
20. Допоміжні заняття і промисли населення Півдня України.
21. Типи сільських поселень на Півдні України.
22. Український народний одяг населення Півдня України.
23. Розселення українців у Росії.
24. Збереження традицій національної культури українцями в діаспорі.
25. Народна їжа українців.
26. Народна педагогіка українців.
27. Історичні традиції та коріння гончарного ремесла на Миколаївщині.
28. Українська народна вишивка: традиції та сучасність.
29. Культура та побут етнічних груп Миколаївщини.
30. Збереження традицій переселенців з Бойківщини на Миколаївщині.
31. Традиційні засоби пересування населення Півдня України.

Література для слухачів секції

1. Воропай О. Звичаї нашого народу. – Київ, 1993.
2. Гошовський В.Л. Традиційна народна пісня: Питальник для стаціонарного обстеження населеного пункту та методичні поради. – Львів, 1994.
3. Історія міст і сіл Української РСР. Миколаївська область. - Київ, 1971.
4. Котляр Ю.В. Юні науковці-дослідники: Методичні рекомендації по організації навчальної і самостійної роботи слухачів наукових секцій. – Миколаїв, 2001.
5. Культура і побут населення України: Навч. посібник / В.І.Наулко, Л.Ф.Артюх, В.Ф.Горленко та ін./ - Київ, 1991.
6. Малина В. Таланты Прибужья. – Одесса, 1988.
7. Миколаївщина багатонаціональна: З історії етнічних спільнот регіону. - Миколаїв, 2005.
8. Полухіна О.М., Січко С.М. Школа козацтва. - Миколаїв, 1996.
9. Програма-запитальник для збирачів етнографічних пам'яток/Підгот. М.Паньків/. – Івано-Франківськ, 1991.
- 10.Ржепецький Л.А. Нариси етнопедагогіки українського народу. - Миколаїв, 2000.
11. Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник. 2-е вид. - Київ, 1994.
- 12.Українське народознавство: Навч.посібник /За ред.. В.П.Павлюка, Г.Й.Горинь, Р.Ф.Кирчіва/. - Львів, 1994.
13. Хаєцький О.П. Дослідження з етнографії рідного краю: Методичний посібник. - Миколаїв, 2001.
14. Хаєцький О.П. Стежками етнографічних експедицій по рідному краю: Методичний посібник. - Миколаїв, 2005.
15. Хаєцький О.П., Гамза В.І., Козирєва М.Е. Миколаївщина багатоетнічна// Миколаївщина в новітній історії. - Миколаїв, 2007. – С.249-267.

Використана література

1. Бібліографія праць з народознавства (фольклористика, етнологія)//Народна творчість та етнографія. – 2004. – Ч.1. – С.123-126.
2. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. – Київ,1995.
3. Громов Г.Г. Методика этнографических экспедиций. – Москва,1966.
4. Етнічний довідник. У 3-х ч. - Київ,1996.
5. Етнографія України: Навч. посібник / За ред. С.А.Макарчука/. - Львів, 1994.
6. Итс Р.Ф. Введение в этнографию. – Ленинград, 1972.
7. Історія української культури / За заг.ред. І.Крип'якевича /. - Київ,1994.
8. Кафарський В.І., Савчук Б.П. Етнологія: Навч. посібник. - Київ,2006.
9. Лозко Г.С. Етнологія України. – Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспекти. - Київ,2001.
10. Малина В. Народне мистецтво Півдня України. Кінець XIX – початок XX ст. - Миколаїв, 2006.
11. Народы и религии мира: Энциклопедия. – Москва, 1998.
12. Нельга О. Теорія етносу. - Київ,1997.
13. Пономарьов А. Етнічність та етнічна історія України: Курс лекцій. - Київ,1996.
14. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка. - Київ,1996.
15. Струнка М.Л. Організація пошукової роботи з етнографії у шкільних краєзнавчих музеях: Методичні рекомендації. - Київ,1989.
16. Тавадов Г.Т. Этнология. Словарь-справочник. - Москва, 1998.
17. Шляхи організації фольклорно-пошукової роботи учнів: Методичні рекомендації. 2-е вид. - Київ,1999.
18. Этноссы и этнические процессы. - Москва, 1995.
19. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. – Мюнхен, 1993.

Відомості про автора програми:

Хаєцький Олександр Петрович

кандидат історичних наук, доцент кафедри спеціальних історичних дисциплін Інституту історії та права МНУ ім. Сухомлинського, керівник секції «Етнографія» Миколаївського територіального відділення МАН.

Домашня адреса:

м. Миколаїв, вул. Китобоїв, 10, кв. 7.

Тел. (0512)21-42-18 (дом.).